

HECTOR BERLIOZ

11. 12. 1803 - 18. 3. 1869

Romantickému pojetí umělce devatenáctého století vyhovoval francouzský skladatel Hector Berlioz, člověk nekonvenční, vzpurný, impulzivní a vysoce citlivý. Romantický ideál vyjadřovala i jeho hudba, typická svou grandiózní melodičností a mimořádnou barevností.

Narodil se v La Cote-Saint-André 11. prosince 1803. Jeho otec byl lékařem a věnoval výchově svého syna hodně péče. Dal mu základy všeobecného i hudebního vzdělání. Mladý Berlioz se naučil hrát nejprve na flétnu, později na kytaru, nikdy však nedosáhl vyšší technické úrovně na žádném nástroji a je zajímavé, že se nikdy neučil na klavír. Od třinácti let však už s velkým zaujetím komponoval.

Na otcovo přání odešel do Paříže, aby se stal lékařem. V téže době začal soukromě studovat kompozici. V roce 1824 zanechal za cenu konfliktu s rodiči studia medicíny, aby se mohl zcela věnovat hudbě. Na pařížské konzervatoři byl žákem J. F. Leseura a Antonína Rejchy. Brzy po přijetí zažádal o prestižní cenu Prix de Rome. Zúčastnil se skladatelských soutěží, ale Římskou cenu získal až po několika pokusech v roce 1830. Zajišťovala mu studijní pobyt v Itálii. Ironií osudu se pocta změnila v opak, pobyt jej neuspokojil a Berlioz jej předčasně ukončil.

K uměleckým láskám Berlioze patřili hudebníci Gluck, Weber, Beethoven, z literátů Byron, Goethe a Shakespeare. Všechna svá umělecká zálibení dříve či později promítl Berlioz do skladatelské tvorby.

Láska k divadlu byla umocněna vášnivým obdivem k anglické herečce Harriet Smithsonové, sugestivní představitelce Shakespearových dramát. Tato žena se stala inspirací k jeho nejznámějšímu dílu, *Fantastické symfonii*, jejíž podtitul zní Epizoda ze života umělce. Romanticky okouzlen ideální láskou (herečka zprvu o jeho citech nevěděla, později se stavěla ke vztahu zdrženlivě) vytvořil dílo, které se mělo stát jeho nejznámější skladbou.

Fantastická symfonie započatá v roce 1829 (premiéra byla v roce 1830) dodnes udivuje svou originální formou, melodickou a instrumentační představivostí. Pět částí symfonie tvoří jakési snové pásmo, v němž postava milované bytosti prochází různými citovými a dramatickými proměnami. Umělcova fantazie si ji vybavuje nejprve jako toužebné zjevení ve snu, provází ji ve víru tance na plese, představuje ji jako klamný pastorální obraz a podobenství. V zoufalství nenaplnitelné lásky vysněnou ženu zabije a nakonec ji přivádí jako svědka své vlastní popravě. Proměňuje ji v démonickou, hříšnou a zkaženou bytost a skladba končí sabbatem čarodějnic.

Fantastická symfonie vstoupila do dějin hudby nejen mimořádně živou instrumentací (od jejího zaznění se hovoří o tzv. romantickém orchestru), ale především v práci s hudebním tématem. Objevuje se zde idea fixe, hudební motiv, který prostupuje všemi větami jako vyjádření nekonečné lidské touhy. Užití idea fixe, stále hudební myšlenky, reprezentující určitou básnickou představu, mu umožnilo i v ryze instrumentální skladbě rozvíjet konkrétní hudební program. Tím přináší do hudby nový prvek, který se stal základem programní hudby.

Divoké porvy emocí, bohatá metaforika i popis duševního rozpolcení autora se nepodobaly ničemu, co bylo dosud zkomponováno. Byl to neuvěřitelný úspěch šestadvacetiletého Berlioze, který se vydal hluboko do temnoty lidské psychiky, tak jak již v žádném dalším díle.

Harriet Smithsonová, která se bezděky stala inspirací této vášnivé skladby, se po letech usilovné Berliozovy přízně stala v roce 1833 jeho ženou. Brzy se jim narodil syn, manželství však nebylo šťastné. Berlioz, který potřeboval rodinu existenčně zajistit, se kromě komponování věnoval i psaní hudebních kritik. Byly charakteristické tím, že vyjadřovaly autorovu typickou neúctu k autoritám.

Výsledkem literární činnosti jsou nejen stovky článků pro francouzské noviny, ale i obsáhlé *Paměti* (česky 1954) a fiktivní kritické rozpravy hudebníků *Večery v orchestru* (česky 1970). V nich se dochoval materiál k analýze Berliozových názorů a problémů, ale i pestrý obraz uměleckého kvasu tehdejší Evropy. Od čtyřicátých let začal Berlioz intenzívně cestovat, dirigoval svá díla v Německu, Anglii a Rusku. Opakovaně pobýval i v Praze.

Zkomplikoval se také jeho osobní život, opustil nemocnou a zestárlou Harrietu a na cestách jej doprovázela zpěvačka Marie Reciová. Po smrti své první ženy se s ní Berlioz po dvanáctiletém vztahu oženil. Ani ona však nevnese klid a pohodu do života umělce tak výrazného a plného vnitřních rozporů.

Ačkoliv byla Berliozova hudba nadšeně přijímána v Evropě, ve Francii zprvu nenacházela velký ohlas. Finanční podporu mu přinesla symfonie s violovým sólem *Harold v Itálii* (1834). Podnět k jejímu vzniku dal slavný houslový virtuos Nicolo Paganini, který po vyslechnutí skladby v roce 1838 věnoval Berliozovi 20 000 franků, aby se mohl věnovat pouze komponování.

V průběhu života vytvořil Berlioz vynikající skladby jako *Romeo a Julie* (1839), rozsáhlou skladbu pro orchestr, sbor a sóla, dramatickou legendu *Faustovo prokletí* (1846), symfonickou báseň *Korzár*. Menší ohlas měly opery *Benvenuto Cellini* (1838) s populární předehrou *Římský karneval*, *Beatrice a Benedikt* (1862), komická opera podle Shakespearovy hry Mnoho povyku pro nic a opera *Trójané* (1859) na autorovo libreto podle Vergiliovy Aeneidy.

Berliozova instrumentační schopnost, vynalézavost a odvaha rozeznít naprosto nevídanou zvukovou monumentalitu je nejvýraznější ve velkých duchovních skladbách, jako je *Requiem* neboli Grande messe des morts (1837), jež vyžaduje dvě stovky hlasů, velký orchestr, šestnáct tympanů a čtyři žesťové orchestry, v *Symphonie funebre et triomphale* (1840) nebo *Te Deum* (1849) pro tři sbory, orchestr a varhany.

Mimořádné umění instrumentace a orchestrace mu přineslo označení virtuos orchestru. Traduje se, že na jeho koncertě vystupovalo 1022 účinkujících. Tento obří ansámbl řídil sám Berlioz se dvěma dirigenty a pěti sbormistry. Svého instrumentačního umění využil k napsání teoretické knihy *Pojednání o moderní instrumentaci a orchestraci* (1844), která byla přeložena do mnoha jazyků.

Protože neovládal hru na klavír, nebyl Berlioz jmenován profesorem konzervatoře. Jeho sociální potíže neřešil plat konzervátora a později knihovníka tohoto ústavu. Duševní stav nalomený osobními spory se prudce zhoršil smrtí syna Louise, lodního kapitána. Ztráta milovaného syna, který byl ztělesněním cestovatelských snů jeho vlastního mládí, definitivně zlomila Berliozův vztah k životu. Poslední léta

prožíval ve velké skepsi a osamocení. Hector Berlioz zemřel 8. března 1869 v Paříži ve věku pětadesáti let.

Zanechal hudbu dramatickou, pestrou a silnou jako byl jeho život. Jejím opěrným bodem je výrazná melodie a zvuková barevnost. Opouštěl tradiční formy, protože věřil v sílu hudby. V jednom dopise napsal: „*Hudba je nejbásnivější, nejmohutnější, nejživější ze všech umění. Měla by také býti z nich nejsvobodnější. Jde o to osvobodit ji z tělesných rytmů a pravidel tradičních, do nichž je uzavřena.*“ To ve svých skladbách naplnil beze zbytku.